

Eräiden latiiivin ja prolatiivin päätteiden tarkastelua

Suomalais-ugrilaisia *k*-aineksen sisältäviä latiiivin päätteitä on tavallisesti käsitelty yhtenä kokonaisuutena. Ainakin eräissä suomalais-permiläisissä kielissä voidaan erottaa kaksi ryhmää, joista toisessa suffiksina on pelkkä *k, toisessa taas *k + vokaali. Viimemainitun päätteän alkuperäinen asu on ilmeisesti ollut *ka, *kä (mahd. ~ *γα, *γᾶ). Molemmat päätteet saattavat rakenne-erostaan huolimatta kuulua etymologisesti yhteen, vrt. COLLINDER CG 296. Varsin usein on arveltu, että *ka-suffiksi, jota edustaa mm. mordvan prolatiivin päätte (ga jne.), olisi sama aines kuin esim. sanoissa *muu-ka-lainen*, *si-kä-läinen* esiintyvä koaffiksi. Ajatuksen ensimmäinen esittäjä lienee OJANSUU (Pron. 9). BUDENZ lausui käsityksensä, että mordvan prolatiivin suffiksin muuttumaton *a* on emfaattinen (nyomatékosító) loppupäätte, joka ilmaisee »latiivisen» suunnan pitkittymistä »prolatiiviseksi» (NyK XXIII 246).

*k-latiivi on, kuten tunnettua, edustuneena itämerensuomessa ja lapissa, esim. sm. *ala(k)*; lpN *álá* (< *ülek) 'päälle, ylle', Et. *čirrh*, N *čádá* (< *südek) 'lävitse'. Vanhastaan ovat useimmat tutkijat asettaneet samaan yhteyteen myös permiläisen illatiivin päätteän syrj. *e*, murt. *ε*, *e*, votj. *ε* (*i*), esim. syrj. *morte*, votj. *murte* 'ihmiseen', syrj. *vile*, votj. *vile* 'päälle'. *zk-yhtymästä on siis *k kadonnut ja vain vokaali jäänyt jäljelle. CASTRÉN sanoo syrjäänin kieliopissaan kuulleensa Ižman murteen illatiivimuodon loppuvokaalin jäljessä melkein *h*:n veroisen aspiraation, esim. *mortä* 'ihmiseen', *kiä* 'kädeksi' (Elementa grammatices syrjaenae 20). WICHMANN (Wotj. Vok. 88—89) ja UOTILA (PK 130—131) ovat suhtautuneet tähän tiedonantoon skeptillisesti. Myöhemmin (SUSA XXX,6 s. 14, alam.) Wichmann kuitenkin tulkitse Castrénin havaitseman aspiraation selväksi jäljeksi latiiivin loppu-*k:sta. Vaikka Castrén on muotoillut sanontansa sikäli epäselvästi, että yhtä hyvin voisi luulla hänen tarkoittavan aspiraatiolla pääpainoa, on syytä pitää tämäkin asia muistissa. Myöhemmät tutkijat eivät ole havainneet Ižman murteessa loppuaspiraatiota, mutta Castrénin aikana sellainen on vielä saattanut esiintyä. Reliktiinomaisia, useinkin häviämisyvaiheessaan olevia äänncilmiöitä on viime vuosikymmenten tutkimus tuonut esiin permiläisen murteiston eri puolilta.

*ka-tyyppinen suffiksi esiintyy ensinnäkin lapin prolatiivissa: N *daggō* ~ *dāggō* 'tätä kautta, tästä, tässä', *bei'væg* 'päivällä', L *kaddék* 'rantaa pitkin'. Päätteän kantalappalainen asu on ollut *go (*cow), ks. WIKLUND Festskrift Qvigstad 1928 s. 345; vrt. myös kirjoittaja, Ostlp. Vok. 149. Epäselvä on päätteän labiaalivokaalin synty. Esim. alkumuoto *ka + *v* olisi teoreettisesti mahdollinen, mutta vaikeasti perusteltavissa.

Mainittua lapin muotoa on epäilemättä oikein verrattu mordvan prolatiiviin,

jonka päätteenä on *ga* (*ka*), *va*, *ja* (> *M je j*:n vaikutuksesta), ks. Wiklund, mts. 344, Collinder, Jukagirisch und Uralisch 21, UOTILA Vir. 1945 s. 333, BERGLAND Rør.-lp. gr. 94. Esimerkkejä: *alga* 'alitse', *viigga* 'metsää pitkin', *kijakska* 'lattiaa pitkin'; *kuva*, *M kōva* 'mistä, missä, mitä kautta', *valmava* 'ikkunasta, ikkunan läpi'; *šija*, *M šije* 'siitä, sitä kautta'. MordM *kōva*-, *šije*-yms. osoittavat, että suffiksi on kantamordvassa ollut painollinen tai että se ainakin on tällaisesta asemasta yleistynyt, mistä selittyy *a*:n yhdenmukainen säilyminen reduktiolta. Yleistyksen tulosta on myös päätteen esiintyminen *a*:llisena etuvokaalisenkin vartalon yhteydessä.

Mordvan prolatiivin päätteen äänteelliseksi vastineeksi sopii moitteettomasti tšeremissin partikkelipääte *γə* (*gə*, *kə*), josta murteittain itätšeremississä on tullut *γe* (*ge*, *ke*), *γö* (*gö*, *kö*), *γo* (*go*, *ko*); vrt. Collinder, CG 295—296. Esimerkkejä: *tii-γə* 'ulos', *mö-ηgə* 'jälkeen', *li-škə* 'lähelle', *šenje-(l)kə* 'taakse'. Wichmann (Tšcher. Texte 117) nimittää tätä muotoa 2. latiiviksi, mutta sen syntaktista käyttöä vastaisi paremmin nimitys 2. illatiivi. ALHONIEMI on vastikään ilmestyneessä tutkimuksessaan »Über die Funktionen der Wohin-Kasus im Tšcheremissischen» näet tarkoin osoittanut, että kyseisen partikkelimuodon lausekonteksti on sama kuin substantiiviparadigmaan kuuluvan illatiivin. Illatiivista käytäntönsä kannalta erillään ovat erinäiset latiivimuodot sekä substantiivien että partikkelien tasolla. *kə* tavataan lisäksi jälkiosana substantiiviparadigman illatiivin pidemmässä päätevariantissa *škə* (> murt. tšerI *ške*, *škö*, *ško*), esim. *ola-škə* 'kaupunkiin'.

Uotila (mp.) otaksui vanhan *ka-latiivin haaraantumaksi lapin ja mordvan prolatiivien ohella permiläisten kielten *a*-päätteistä adverbia, esim. syrj.-votj. *kuža* 'pitkin' (< *kuž* 'pitkä'), syrj. *luna* 'päivällä' (< *lun* 'päivä'). Vaikka permiläisten kielten suffiksaalinen *a* varmaan on moniselitteinen, ei tätäkään tulkintaa äänteelliseltä kannalta mikään vastustane. Lähinnä olisi kai ajateltava kehitystä *akə > *əγə > *a*. Uotila viittaa vertauskohtana syrj. sanaan (*tšeri*-)*gada* 'kalalokki' ~ sm. *kajava*, lp. *gaggjeg* (< *kajaka t. *-*γa*). Hänen selityksensä on hyväksynyt MAGDA KÖVESI (A permi nyelvek ősi képzői 39). Aikaisemmin (PK 130) Uotila piti, samoin kuin Wichmann (SUSA XXX₆, s. 14), tätä adverbityyppiä *k-päätteiseen latiiviin kuuluvana. Juuri tässä yhteydessä Wichmann vetoaa Castrénin merkitsemään aspiraatioon. Kuitenkin on huomattava, että nähtävästi ainoa Castrénilla esiintyvä tämänluonteinen adverbi on kirjoitettu kahdella tavalla: *kuzja* (s. 106) ~ *kužja*' (s. 144) 'pitkin (juxta, secundum)', joten aspiraation merkki mahdollisesti koskeekin vain samassa määritelmässä mainittua substantiivia *kužja*' 'pituus, pituinen (longitudo)'. Adjektiiveista johdetuissa *a*-päätteisissä substantiiveissa Castrén on nim. säännöllisesti havainnut aspiraation, esim. *pemda*' 'pimeys' (< *pemvd* 'pimeä'), *kyyza*' 'paksuus' (< *kyyz* 'paksu'). Nykykielessä *kuža* 'pituinen (pituus)' ja *kuža* 'pitkin' ovat homonyymeja. Jos Castrénin muistiinpanoilla on kielihistoriallista arvoa, niin ne siis ehkä tukevat Uotilan selitystä ja viittaavat siihen, että *kuža*-, *luna*-tyyppiset adverbbit eivät ole olleet *k-loppuisia (jota vastoin esim. *pemda*', nykykiel. *pemda* < ? *piimetä-k t. *-*δä*-k).

Enemmän tai vähemmän varmoja *k-latiivin edustajia on täten osoitettu itämerensuomesta, lapista ja permiläisistä kielistä, *ka-latiivin edustajia taas lapista,

mordvasta, tšeremissistä ja permiläiseltä taholta. *k-latiivi saattaa lisäksi piillä eräissä tšeremissin adverbeissa.

Tässä pienessä sanaryhmässä on päätteenä kantatšeremissiläinen täysvokaali *e*. Esim. I *βere*, L *βā-re* : I *ik βere*, L *ikβāre* 'yhdessä paikassa, yhteen paikkaan' (< I *βer*, L *βār* 'paikka'); I *jole*, L *jō-le* 'pian, nopeasti'; I *βele* 'puolelle', *pele* l. *pele-pele* 'kahtia, puoliksi' (< *pel[ə]*, *βel* 'puoli'); I *tupe-βaše* 'selätysten' (< *tup* 'selkä', *βaš* 'vastaan'); L *ture* 'vastapäätä' (< ? *tur* 'alusta, aluspölkky'; L *ture*-sanaa vastaa ainakin äänteellisesti tšerI kaksoispartikkelin *pele-dure* 'jotenkuten; [adj.] kesken-eräinen, huolimattomasti tehty' jälkiosa); I *üpe-βaše* 'sileäksi suittuna (hiukset)' (< *üp* 'hius'). GALKIN (Istoritšeskaja grammatika marijskogo jazyka 33) liittää epäilemättä oikein tähän ryhmään myös eräistä lukusanoista muodostetut itätšeremissiläiset adverbit, esim. *βizate* 'viiteen osaan' (< *βi-zət*), *ko-ktate* 'kahtia, kahdella tavalla, kaksin kerroin' (< *ko-ktət*), *kumate* 'kolmia, kolminkertaisesti, kolmin kerroin' (< *ku-mət*), *nə-late* 'neljään osaan, nelin kerroin' (< *nə-lət*). Käytettävissä oleva sanakirjalähde (Marijsko-russkij slovar' 1956) osoittaa horjuvuutta lukusana-adverbien painon sijainnin merkinnässä. Alkuperäinen on *βizate*-tyyppinen loppupainotus. Sama *e*-suffiksi esiintyy vielä pronominivartalosta I *ku-*, L *kə-* muodostetun adverbien *kuže*, *kətse* 'kuinka' loppupäätteenä. Ainakin muodollisesti rinnastuvat tämän ryhmän sanoihin sellaiset turkkilaisista lainasanoista johdetut adverbit kuin I *jöre-βare* 'sekaisin; (subst.) sekoitus' (vrt. *jöre-m* 'hämmentää, pyöritellä', *βare-m* 'hämmentää, sekoittaa'; molemmat verbit < tšuv.) ja I *jəγəre* 'viereen, vierekkäin' (< *jəγər* 'kaksonen' < tšuv.). Tämän kirjoittajan tiedossa ei ole, tavataanko ehkä lainanantajatähollakin adverbijohdoksia, jotka olisivat voineet tšeremississä mukautua omaperäiseen *e*-päätteiseen adverbityyppiin.

Galkin on (mp.) verrannut näitä muotoja mm. permiläisten kielten illatiiviin, mutta olettaen, että suffiksin päätteenä olisi alun perin ollut pelkkä vokaali. SEREBRENNIKOVinkin arvelun mukaan kyseessä olisi alkuperäinen »*e*-latiivi» (Osnovnyje linii razvitija padežnoj i glagolnoj sistem v uraških jazykah 34—37). Pelkän *e*-päätteen oletus kuitenkin sotii suomalais-ugrilaisen suffiksaation periaatteita vastaan, ja myös jäisi selvittämättä, kuinka sananloppuinen sm.-ugr. *e olisi kantatšeremississä ei ainoastaan odotuksenvastaisesti säilynyt kadolta, vaan jopa kehittynyt täysvokaaliksi. Tarkasteltavana olevan päätteen on täytynyt olla konsonanttiloppuinen, ja täysvokaali *e* on syntynyt loppukonsonantin ja sen edellä olleen vokaalin sulaumasta. Kadonnut loppukonsonantti on ollut *j, *v tai *k; muut konsonantit nim. ovat tässä asemassa, so. sananloppuisina ensi tavua kauempana, säilyneet. On loogillista olettaa, että heikkohälyisten spiranttien *j* ja *v* kehitys on kulkenut rinta rinnan. Ne ovat sanan lopusta jo varhain kadonneet tai sulautuneet vokaaliin. *k:n edustaja säilyi normaalitapauksessa ilmeisesti kauemmin. Se näyttää ensin muuttuneen *γ:ksi, joka sittemmin muodosti edellä olevan vokaalin kanssa sulauma-täysvokaalin.

Jälkitavujen esitšeremissiläiset **aj-*, *äj-yhtymät kehittivät varhaiskantatšeremississä kahdella tavalla: a) painottomassa asemassa *aj, *äj > *a > *ə*; b) painolli-

nessa asemassa $*aj, *äj > *a.j (*ä.j) > a.(ä)$. Esitser. $*e:n$ edustaja oli jälkitaivuisissa aina painoton; $*ej > *əj > *i > ə$. $*i$ -vaiheesta on välillisenä todisteena mm. edeltävän $l:n$ ja $n:n$ liudennus alkup. $*e$ -vartaloisten verbien imperfektissä, esim. yks. 3. p. *to·lə* 'tuli' < $*to·li$ < $*tulej$. Näitä kysymyksiä kirjoittaja on lähemmin käsitellyt tutkielmassa »Beobachtungen über die Entwicklung des tscheremissischen Konjugationssystems» (Commentationes fenno-ugricae in honorem Paavo Ravila 85—123; samassa yhteydessä ja FUF XXIX 239—243 on puheena myös kantatšeremissiläisen painotusjärjestelmän synty).

Mielenkiintoisen lisän sananloppuisen $*ej$ -yhtymän historiaan tarjoaa kaksi itätscheremissistä mainittua adverbia, joilla on myös adjektiivista käytäntöä: *temba·le*, (< ktšer. $*temba·lə$): *t. moyər* 'oikea puoli' (vrt. VASILJEV Marij muter 131, 223. missä sana on kirjoitettu *тэмбальэ*) ja *umba·le* (< ktšer. *umba·lə*) 'nurin päin; (adj.) tylsäjärkinen' (vrt. Vasiljev, mts. 228 *ymbальэ*, Mar.-russk. slov. 1956 s. 629 *ymbале*). Nämä muodot johtuvat konsonanttivartaloisista eli siis alkup. $*e$ -vartaloa edellyttävistä sanoista *temba·l* 'tämänpuoleinen' ja *umba·l* 'tuonpuoleinen', ja niiden liudentunut l voi merkitä ainoastaan sitä, että sananloppuinen ktšer. $ə$ on kehittynyt $*ej$ -yhtymään palautuvasta $*i$:stä. Muotojen lopussa ollut $*j$ on selvästikin sm.-ugr. instruktiivis-latiivinen suffiksi, josta ks. RAVILA FUF XXVII 86—88, TOIVONEN FUF XXVIII 9—19. Sen jo aikaisemmin oletettu esiintyminen myös tšeremississä täten varmistuu.

Edellä esitetyn perusteella voimme päätellä, että sananloppuisen $*j:n$ kato tai sulautuminen ei ole missään olosuhteissa antanut tulokseksi täysvokaalia e . (Tässä ei tietenkään tarkoiteta monissa itätscheremissin murteissa esiintyvää sekundääristä, painotonta $e:tä$, joksi aikaisempi $ə$ on muuttunut sanan lopussa pääpainollisen illabiaalisen vokaalin jäljessä.) Sama varmaankin koskee myös loppu- $*v:tä$. *βere*-tyyppisten adverbien ainoaksi mahdolliseksi lähtökohdaksi näyttää siis todella jäävän $*k$ -latiivi. Oletettavasti ne kaikki kuvastavat yhdenmukaista kehitystä $*ək > *əγ > e$, esim. ? $*verək$ (vrt. Vir. 1948 s. 139) > ktšer. $*βe·rəγ > *βere$ (> I *βere*, L *βä·re*). Tässä ei ole tarpeen pohtia kysymystä, ovatko näissä substantiivi- ja verbiparadigman ulkopuolella jo vanhastaan olleissa adverbissa esitser. $*e:n$ lisäksi myös $*a$ ja $*ä$ »äänneläillisesti» redukoituneet. Analogisella tasoituksella on tällaisten ryhmien muodostumisessa useinkin suuri osuus.

Puuttumatta lähemmin sananloppuisen alkup. $*k:n$ kehitysvaiheisiin tšeremississä (niitä on eräiltä osin ansiokkaasti käsitellyt KOKLA Töid läänemeresoome ja volga keelte alalt 115—124) mainittakoon, että tietävästi ainoa kyseisen äänteen säilymätapa esiintyy kieltoverbin alun perin yksitavuisessa yks. 3. p. preesensmuodossa I *ok*, L *ak*, ks. SETÄLÄ TuM 63—64. Täysin poikkeuksellisia ovat yks. 2. p. imperatiivit (esim. *tol* 'tule!', *ko·ndə* 'tuo!') mikäli niissä on ollut $*-k$. Mahdollisesti ne ovatkin pelkän verbivartalon edustajia, ks. Comm. Ravila 87. $*-k:n$ normaali kehitys saa valaisua eräistä alempana mainittavista muotoryhmistä, jotka samalla tukevat *βere*-tyyppisten adverbien päätteen synnystä esitettyä otaksumaa.

Tšeremissin karitiivin I. abessiivin päätte $de·$ (*te·*) palautuu alkumuotcon $*ttak$

(*ttäk) t. *itak (*itäk), kuten itämerensuomi, lappi (*tággá*) ja permil. kielet (*syrtj. ieg, teg, votj. tek*) osoittavat. Suffiksi sai kantatšeremississä asun *δəγ (*təγ), vrt. Comm. Ravila 91. Substantiivi- ja verbiparadigmaan kuuluvana taivutuspäätteenä tämä suffiksi oli aluksi ilmeisesti painoton, esim. *təδəγ 'tuletta' (< *tulettak t. **-itak*), *βi·δəδəγ* 'viemättä; ei ole vienyt' (< *vetättäk t. *vedättäk). *əγ > e-muutoksen tapahtuessa siirtyi paino näin syntyneelle täysvokaalille, jolloin tultiin muotoihin *tulde·βiδəde*.

Muutamissa deverbaalisissa substantiiveissa on johtimena täysvokaali e: *kelde·vatanuotta* < *kelde·m* 'kalastaa nuotalla' (ko. verbi on mainittuna БКЕН tekstikokoelmassa »Tšheremissische Märchen, Sagen und Erzählungen» s. 55); *lūske·lapsen riippukehdon (vitmin) tanko* < *lūske·m* 'keikkua, huojua, heilua'; *šokte·seula* < *šokta·m* 'seuloa'. Sopi harkita, kuuluuko tähän ryhmään myös *šerye·kampa* < *šera·m*, vrtlo *šer-* 'kammata'. Vaikka sanan johtimena näyttää olevan *γe* (vrt. WICHMANN SUSA XXX, 6 s. 40), on sekään mahdollisuus otettava lukuun, että verbin aikaisempi vartalo olisi ollut **šery-*, josta *γ* olisi automaattisesti heittänyt, koska tämä äänne ei esiinny tavun lopussa (vrt. *mel* 'paidan etuhalkio' < *mely < *mälke > lp. *miel'gá*, unk. *mell*). Kampaa merkitsevässä johdoksessa *γ* sen sijaan olisi seuraavaan tavuun kuuluvana säilynyt. Kaikki tässä mainitut substantiivit ovat teon suorittamisen välineen nimiä (nomina instrumenti), ja sellaisina ne hyvin rinnastuvat itämerensuomen ja lapin deverbaalisiin *ek-johdoksiin, joilla on usein tämä merkitys: sm. *ase, kääre, nide, pyyhe, side, täyte, voide*, lp. *bēitá* 'peite', *čəawdā* 'avain', *duwdā* 'tuki', *loawdā* 'loude, kotavaate' (< *loaw'det* 'kattaa kota'), *doarjā* 'tuki'. Kaikkien tšer. sanojen voidaan katsoa edustavan samaa ktšer. tyyppiä: *ke-ləγ, **lŋ·škəγ*, **šā·ktəγ*, ?**šə·ryəγ*. 2. tavun painoton *ə* on peräisin alkup. *e-vartaloisten sanojen johdoksista ja yleistynyt *a(*ä)-vartaloista muodostettuihin tekimen nimiin. Periaatteellisesti aivan samanlaista yleistymistä osoittavat myös itämerensuomen ja lapin *ek-johdokset.

Viimeksi puheena olleiden sanojen ohella on huomattava samantyyppinen sana *tule·* (*tole·*) 'hamppuloukku', joka on tšuvassilainen laina (vrt. nykytšuv. *tijlə*), ks. RÄSÄNEN Tschuw. Lehnw. 221—222. Samaa alkuperää olevan, unkariin lainautuneen sanan *tiló* id. GOMBOCZ palauttaa muin.-tšuv. asuun *tylyγ, ks. Die bulgarisch-türkischen Lehnwörter in der ungarischen Sprache 129—130. Sikäli kuin sana on oikein rekonstruoitu, se näyttäisi soveltuvan myös tšer. sanan esimuodoksi. Spesialistit voinevat vastata kysymykseen, onko oletetun muodon esiintymisedellytysten kannalta merkitystä sillä seikalla, että tšuvassien esi-isien Volgan bolgaarien kosketukset unkarilaisten kanssa lienevät alkaneet 500:n vaiheilla j.Kr. (vrt. JEGOROV Vvedenje v izutšenje tšuvaškogo jazyka 24, 116, NÉMETH A honfoglaló magyarság kialakulása 126), mutta tšeremissien kanssa vasta parisen vuosisataa myöhemmin. Jos ktšer. **tu·ləγ* on sellaisenaan turkkilaisperäinen, niin silloin myös *kelde*-tyyppiset omaperäiset sanat ovat vielä bolgaarilaiskosketusten alettua voineet olla *γ-päätteisiä; onhan suffiksiaines kummassakin tapauksessa kehittynyt samalla tavoin. Toisaalta on mahdollista sekään, että *tule·* olisi ellei suorastaan muodostettu omaperäisellä *əγ-johtimella.

tšuvassilaisperäisestä verbistä I *tule·m*, L *tu·lem* 'loukuttaa hamppua', niin ainakin saanut äänteellistä vaikutusta *keldē*-tyyppisistä johdoksista.

Ajatus painottoman *aγ:n kehittymisestä täysvokaaliksi *e* näyttää esimerkkiemme valossa perustellulta. Kantatšeremississä oli ilmeisesti myös tapauksia, joissa loppu-*k:n jatkaja *γ esiintyi painollisen täysvokaalin *a*:n (*ä*:n) jäljessä. *γ:n sittemmin tapahtunut sulautuminen edeltävään vokaaliin ei ymmärrettävästikään ole aiheuttanut muutosta 'enempää vokaalin kvaliteetissa kuin sen painosuhteissakaan, siis *aγ (*äγ) > *a* (*ä*). Pari esimerkkiä tästäkin.

Monikon 1. ja 2. persoonan päätteet resp. possessiivisuffiksit *na* (*nä*), *da* (*dä*) palautuvat kaiken todennäköisyyden mukaan muotoihin *naγ (*näγ) (< esitšer. *nmak [**nmäk*]) ja *daγ (*däγ) (< esitšer. *tak [**täk*] t. *dak [**däk*]), vrt. Comm. Ravila 118.

Sanan *kumda* 'leveä' vanhempi tšer. muoto on varmaan ollut *ksmdaγ. On kuitenkin kyseenalaista, onko sana jo esitšeremississä ollut *k-loppuinen. Pikemminkin voisi luulla, että se olisi vasta kantatšeremississä jostain syystä lähentynyt *k-loppuisia sanoja. Sen lappalainen vastine *gow'däg* ja samaa tyyppiä oleva lp. *gässäg* 'paksu' edellyttävät alkuperäistä *ka (*γα)-, *kä (*γä)-johdinta. Samaan viittaa viime mainitun tšer. vastine *kü·žγə*. Nähtävästi siis esitšer. *kumtaka t. *γα > ktšer. säännöttömästi *ksmdaγ > *kumda*. (Lapin adjektiivityypin 2. tavun vokaali palautuu alkup. *e:hen: *kumteka t. *γα, jne.)

Lopuksi on paikallaan käsitellä eräitä harvinaisehkoja adverbjeja, joiden päätteenä on ktšer. täysvokaali *a* (*ä*). Niiden merkitys on melkoisessa määrin samanlainen kuin *βer* -tyyppisten adverbien. Esim. L *βä·rā* : *βesβärä* 'toisella kohdalla' (instr.) (< *βär* 'paikka, kohta'); L *βu·ja* : *βes βuja* 'toiseen päähän', *tsäräβuja* 'paljain päin' (< *βuj* 'pää'); I *iləma·koləma* 'poissa tolaltaan' (= ven. *ни куда ни мерто*); (subst.) 'nälässä kituminen' (< *i·ləmə* 'elämä, elävä', *ko·ləmə* 'kuolema'); I *jola*, L *ja·la* : I *peljola* 'yhdellä jalalla' (»jalkapuoella»), L *näl jala* 'nelinkontin' (< I *jol*, L *jal* 'jalka'); L *ki·dä* : *βes-ki·dä* 'toisella kädellä' (instr.), *kidä·kidä* 'käsi kädessä' (< *kit* 'käsi'); I *mela* : *tupela·mela* 'selätysten' (< *mel* 'paidan etuhalkio', aik. 'rinta'); L *mo·ŋgəra* : *βesmoŋgara* 'toisella puolella' (instr. ja lok.) (< *mo·ŋgər* 'puoli, sivu; ruumis'); L *pelä·pelä* 'puoliksi, kahtia', *βes βelä* 'toiselle puolelle, toisin päin' (< *pel*, *βel* 'puoli'); I *kitšüma* 'hapuillen, käsillä tunnustellen' (< *kitšüm* 'sormituntuma', so. *kit* 'käsi' + *šüm* 'sydän; herkkyyt'); I *tura* 'vieressä'.

Sen nojalla, mitä edellä on sanottu, voidaan pitää selvänä, että vielä kantatšeremissin tiettyssä vaiheessa näiden muotojen loppuosana oli painollinen *a* (*ä*), jota seurasi joko *j tai *γ (< *k). Substantiiviparadigmaan kuulumattomina ne ovat olleet itsenäisen sanan asemassa, joten olisi kai odotettavaakin, että mikäli niiden lopputavussa oli esitšer. *a tzi *ä, tämä vokaali sai pääpainon ja säilyi reduktiolta (kuten esim. 2. tavun vokaali sanassa *utar t. *udar > ktšer. **βāda·r*). Lieneekö sattumaa, että enin osa näistä adverbjeista tosiaan on muodostunut alkup. *a*-, *ä*-vartaloista (?*βer*, *βuj*, *i·ləmə*, *ko·ləmə*, *jol*, *pel[ə]* — näistä kylläkin puolet on kantatšeremississä kehittyneet poikkeuksellisesti konsonanttivartaloiksi), alkup. *e*-vartaloihin poh-

jautuvien jäädessä selväksi vähemmistöksi (*kit, mel, šim*). Joka tapauksessa on analogisella tasoituksella ollut vaikutuksensa tämänkin ryhmän lopulliseen muotoutumiseen.

RAVILAN (FUF XXVII 87) ja TOIVOSEN (FUF XXVIII 19) oletuksen mukaan näiden adverbien päättenä on saattanut olla instruktiivis-latiivinen *j. GALKININ mielestä sanat ovat *βere*-tyyppisten adverbien variantteja, ks. mts. 34. Tämäkään selitys ei sinänsä ole väkinäinen. Olisi ajateltava, että osassa adverbeja pääsi vallalle *e-vartaloon perustuva *əγ-tyyppi, osassa taas *a-, *ä-vartaloista muodostunut *aγ (*äγ)-tyyppi. Joissakin tapauksissa olisivat molemmat tulleet käytäntöön: L *βä-re* : *βä-rä*, I *pele* : L *pe-lä*, ? L *tu-re* : I *tura* (kahden viimeksi mainitun etymologinen yhteenkuuluvuus ei liene varmaa). Se sikka, että useillakin *a* (*ä*)-ryhmän adverbeilla on selvä instruktiivinen merkitys, joka näyttää *e*-ryhmästä puuttuvan, kuitenkin oikeutaneekin tekemään eron näiden ryhmien välillä. *βä-rä*-, *jola*-tyyppiset adverbit eivät siis liene *k-latiiveja, vaan lähinnä instruktiiveja, joiden suffiksina on ollut *j.

Tarkastelumme ulkopuolelle on jätetty myöhäsyntyisissä tšer. sanoissa, esim. eräissä tataarilaisissa lainoissa, tavattava sananloppuinen täysvokaali *e*, joka ei ole palautettavissa *əγ-yhtymään.

Einige Lativ- und Prolativendungen

VON ERKKI ITKONEN

Der Verf. ist der Ansicht, dass im Tschere-remissischen der Lativ auf *k von solchen Adverbien vertreten wird, deren Endung der Vollvokal *e* ist, z.B. *päläk > urtscher. *pe-ləγ < *pele* 'in zwei Teile, entzwei'. Die Entwicklung *əγ > *e* kann man auch in einigen anderen Formgruppen feststellen, wie etwa in der Endung des Karitivs (*ttak > urtscher. *dəγ > *de*) und in deverbalen Nomina instrumenti (z.B. urtscher. *šä-ktəγ > *šokte* 'Sieb' < *šokta-m* 'sieben'); die Endung *əγ dieser Wörter ist die Entsprechung zum deverbalen Suffix *ek* im Ostseefinnischen, z.B. finn. *peite* 'Decke' < *peittää* 'decken').

*γ kam im Urtscheremissischen im Auslaut auch nach einem betonten *a* (*ä*) vor. Aus dieser Stellung ist *γ spurlos verschwunden: *aγ(*äγ) > *a* (*ä*). In solchen Adverbien wie *βuja* : *tsäräβuja* 'mit blosser Kopf' ist die Endung vielleicht dasselbe lativische *γ gewesen wie in den obengenannten Adverbien auf *e*. Die Typen *βere* und *βuja* sind in diesem Fall Varianten voneinander. Glaubhafter ist jedoch, dass das ursprüng-

liche Suffix der Adverbien auf *a* das instruktivisch-lativische *j gewesen ist (vgl. RAVILA FUF XXVII 87); also *aj (*äj*) > urtscher. **a:j* (**ä:j*) > *a* (*ä*), z.B. *βuja* < vortscher. *əjvaj.

Nach dem betonten *a* (*ä*) ist das auslautende *j im Urtscheremissischen also geschwunden. Die ursprüngliche Lautverbindung *ej hat sich in den nichtersten Silben folgendermassen entwickelt: *ej > *əj > *i > *a*. Der Verf. bringt zwei neue Fälle, in denen sich eine solche Entwicklung vollzogen hat, nämlich die Adverbformen *temba-lə* 'recht, in richtiger Stellung' und *umba-lə* 'verkehrt, umgedreht', die aus den Wörtern *temba-l* 'diesseitig' und *umba-l* 'jenseitig' gebildet sind. Die Palatalisierung der Formen *temba-lə* und *umba-lə* beweist, dass in der 3. Silbe früher *i < *ej gestanden hat. Das *j, das am Ende der Formen gewesen ist, ist zweifellos dasselbe instruktivisch-lativische Suffix, das oben erwähnt wurde. Man kann somit nachweisen, dass es auch im Tschere-remissischen vorgekommen ist.